

ФОЛЬКЛОРИЗМИ В ЛІРИЦІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Розглянуто фольклоризми в ліриці М. Рильського. З'ясовано особливості використання образів-символів у контексті та поза ним. Прослідковано наближення віршів поета до народних пісень.

Ключові слова: фольклоризми, символ, образ, зв'язок, переосмислення.

Рассмотрены фольклоризмы в лирике М. Рильского. Выяснены особенности использования образов – символов в контексте и вне его. Прослежены приближения стихов поэта к народным песням.

Ключевые слова: фольклоризмы, символ, образ, связь, переосмысления.

It is considered folklorizm in the lyric poetry of M. Ril'skiy. It was found particular use pattern – characters in context and beyond. Approaching of verses of poet is traced to the folk songs.

Keywords: folklorizm, symbol, image, connection, rethinking.

Максим Рильський – один із найвеличніших поетів України ХХ ст., самою Долею якому було суджено продовжити традиції роду – стати майстром Слова художнього й дослідником Слова народного.

Народна поезія в творчості Максима Рильського відіграла значну роль, постійно розширюючись і поглиблюючись. Спочатку він звертався до народної пісенності, прагнучи почерпнути з неї народну красу, досвід поколінь. Згодом вона все сильніше вривалась, творчо інтерпретована, у поезію М. Рильського, а ще пізніше – стала одним із головних об'єктів його дослідницьких зацікавлень і науково-організаторської діяльності в галузі вітчизняної фольклористики.

Більше двадцяти років Максим Рильський очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук УРСР, був першим редактором журналу "Народна творчість та етнографія", засновником серії "Українська народна творчість" у 50-ти томах, автором ряду принципово важливих доповідей і статей з питань науки про народну творчість. Цей великий пласт роботи М.Т. Рильського в галузі сучасної фольклористики став закономірним продовженням і розвитком тих захоплень і зацікавлень народною творчістю, що були органічними для всього його попереднього життєвого і творчого шляху. "З любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився", – пише Максим Рильський у нарисі "Із спогадів" (Твори, т. I, 1960, стор. 67).

Ще змалку в селянському оточенні с. Романівки на Житомирщині йому пощастило ознайомитися та відчути ваблячу красу народної поезії. Максим виростає в оточенні Лисенків, Старицьких, Косачів, Ревуцьких.

Дитинство Максима Рильського минало серед книжок, музики, мистецтва, з одного боку й романівських краєвидів і сільського оточення – з іншого. Змалку, відчуваючи тепло рідної землі й радість спілкування з видатними представниками київської інтелігенції, він ще дитиною почував у собі потяг до поетичного слова. Природа й народна пісня – це ті дві стихії вражень юності М. Рильського,

які вплинули на всю його діяльність, ставши невичерпними джерелами творчості. Своє ставлення до них, філософське сприйняття і оцінку він передавав передусім поетичним словом, адже в цьому ставленні завжди пульсувало почуття великого захоплення ними, яке прагнуло поетичного вислову. Отож, тільки врахувавши ці художні інтерпретації народнопоетичних надбань, можна більш-менш повно схарактеризувати фольклоризм М. Рильського [7].

Мовно-поетичне мислення "неокласиків" розвивалося та формувалося під потужним впливом найкращих традицій української літературної й народно-розмовної мови, а також світової й античної літератури. Фольклорні символи й образи – неодмінний складник національної поетики.

Найактивніший процес трансформації фольклоризмів – оновлення їхньої семантики за рахунок розширення асоціативних зв'язків у мові, перенесення фразеологічних зворотів на ґрунт нової поетичної символіки [3, 193].

Український фольклоризм постійно живив мовотворчість М. Рильського. Його поетичний словник насичений народно-розмовними елементами, макрота мікрообразами – традиційними епітетами із символічним змістом, усталеними поетичними зворотами. М. Рильський намагався розвивати та відшліфувати літературну мову, уводячи в неї мову народну. Поет брав теми й образи із почутих від матері й інших людей казок і пісень.

Переосмислюючи народнопісенні символи, М. Рильський розширює їх образну конотацію, завдяки чому традиційні лексеми набувають нових відтінків та значень. Він створює численні образи відповідно до тих, які зустрічаються у фольклорі навколо певних слів – символів, які переплітаються в логічні ряди і стають частиною як фольклорної, так й особисто – авторської лексики.

У словесних образах М. Рильського простежується прагнення поета якомога чіткіше, однозначніше передати своє враження від певного предмета навколишньої дійсності, знайти саме ту реалію, через яку найбільш точно, конкретно характеризується в певній ситуації інша. Цим пояснюється той факт, що митець використовує символічні образи, надаючи перевагу метафорам і порівнянням.

Способом реалізації образів у поета часто виступає стандартизована метафора приписування дії неживому предмету: "...сонце сміється...", "річка синіє, зітхає, сміється", "Уміється зелене літо...", "Вітер прозорий мене вогким торкає крилом", "Ключ у дверях задзвенів. Самота, працювита й спокійна, світить лампаду мою і розкладає папір". Поет створює персоніфікований образ літа, малюючи дівчину "в шатах зелених" з "росами-перлами" в косах.

Антропоморфічні тропи переважають над іншими видами тропів у поезії М. Рильського.

Мініатюра "Поле чорніє" вражає яскраво вираженим почуттям єдності героя з рідною землею:

*"Поле чорніє. Проходять хмари.
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам з тобою!"*

У народній пісні "По садочку походжаю" та вірші М. Рильського "Туга за молодістю звучить один і той самий мотив: туга за молодістю від того, що роки минають без радості, без повноти життя:

*Не жаль мені вівса, сіна,
Не жаль мені меду, вина,
Ані тої вечероньки,
Ні білої постелоньки,
Але жаль ми сего світа,
Що нам ідуть марно літа!"*

А у вірші поетові жаль світанків, гроз, польоту ластівки і туги солов'я:

*"Жаль поглядів, жаль білих рук дівочих,
Жаль сну ранкового по тих безсонних ночах,
Що теж були, як сон, як світла й тіней гра...
Жаль лиха першого і першого добра,
Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину,
Хвилинних усміхів, що пронесу до згину,
І снігу, й снігурів, і злетів, і проваль...
Жаль світу цілого – землі і неба жаль!"*

Вірші М. Рильського все ж здаються ближчими до народної пісні, оскільки в них розкрито духовне багатство особистості, звучить мотив морального плану, що споріднює авторське й народне ставлення до життя: не просто світу жаль, а того, "що нам ідуть марно літа".

Характерною ознакою стилю М. Рильського, що виявляється як у ранній, так і у більш пізній період творчості, є актуалізація давніх уявлень. Наприклад: "Відкривай гарячі груди, Мати земле!.." ("Земля є персонажем язичницької картини світу, в якій вона діє у функції матері, покровительки та помічниці, що має магичну силу" (Т. Панєкіна)); "По блакиті озера дзеркальної крильми черкає сонце золотими..." ("Сонце видавалося давнім слов'янам птахом" (О. Афанасьєв)) і т. ін.

У вірші "І шум людський і велемудрі книги" знаходимо такий уривок:

*"Я лиш оддав з низьким поклоном
Долі Всю суєту дитячих цих утіх
За день один в широкім чистім полі!..."*

Доля – фантастично-поетичний образ, який у повір'ях українців ототожнюється зі щастям. За народною уявою, кожна людина має свою долю, яка фатально визначає її вік, добробут тощо. Автор із повагою ставиться до Долі.

В іншому вірші наштовхуємось на рядки:

*"Біжать отари, коні ржуть, реве
Тяжкий бугай на буйнім пасовищі, –
І чорні птиці промайнули віці,
І чорна тінь проймає все живе. ...
Як дощ січе, як п'яний вітер свище,
Яким потоком далечінь пливе!
Радій же, земле! Пий напої грізні,*

*Приймай цілунок, як удар меча,
Впади в обійми радості залізни!..."*

Перечитавши вірші М. Рильського, виявляємо таку закономірність, домінуючими кольорами являються два протилежні за своїм значенням кольори: 1) зелений у народній культурі співвідноситься з рослинністю, змінністю, незрілістю, молодістю, здоров'ям; 2) чорний – колір скорботи, колір смерті.

*"Зелена піна лісу молодого
Дрімотно плеще, як на морі шум.
Блакитні тіні впали на дорогу,
Заворожили мудрі бджоли ум..."*

Бджола належить до "чистих", божих істот і дуже шанована серед людей. З одного боку, це "свята божа трудівниця", символ мудрості, працелюбності та ошадливості, що асоціюється із сонцем. І з другого – бджола та основний продукт бджільництва, мед, тісно пов'язані з культом померлих [6, 291]. М. Рильський дотримується цієї символіки.

"Стоять дуби замислено і строго". Дуб – символ сили, чоловічої могутності, священне дерево бога-громовика. Щоб дочекатися багатого врожаю, чоловіки приносили жертви дубам [6, 354].

Ознайомившись із віршами: "Туга за молодістю" та "Ластівки літають, бо літається", перед нами з'являється образ ластівки:

*"Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся любить, бо пора...
Хвилию зеленою здійсмається
Навесні Батийова гора.
Гнуться клени ніжними колінами,
Чорну хмару сріблять голуби..."*

або

*"Жаль просвітів між хмар, блакитних і легких,
І льоту ластівки, що над землею мчить,
Грозу віщуючи, як синя блискавиця..."*

Поет вкраплює у вірш народну прикмету. І дотримується традиційної символіки, тобто ластівка – це символ весни, провісниця доброго.

Наступними рядками дослідження є:

*"Молюсь і вірю. Вітер грає
І п'яно віє навкруги,
І голубів тремтячі зграї
Черкають неба береги...
Ходім! Шумлять щасливі води,
І грає вітер навкруги,
І голуби ясної вроди
Черкають неба береги..."*

Голуби, як божі створіння, які мають зв'язок з вищими силами. Згідно з народними уявленнями, голуб – пташка чиста, свята, божа. За християнською традицією, голубом Дух Святий зійшов із неба під час хрещення Ісуса Христа

та. Тому в народі вірять, що голуб – улюблена пташка Господа і що він освячує воду, готуючи цим хрещення. Голуб – птах миру й любові, пара голубів символізує кохання та вірність у шлюбі [6, 317].

*"На порозі гість веселий
Дощ блакитний, весняний..."*

У цьому вірші М. Рильський використовує персоніфікацію, а саме: дощ – гість, хоча в давнину вважалось, що гість у вигляді дощу може прийти з того світу, щоб провідати родичів.

Досить часто в своїй творчості Максим Рильський концентрує нашу увагу на фольклоризмі "золоте дерево, гілка" – образ світового дерева. Основою основ світобачення українців є спрощена модифікація дерева світового – "золота гілка", яка символізує три світи: 1) нижній – коріння (підземний світ); 2) середній – стовбур (земний світ); 3) верхній (крону) – небесний світ. Уплітається сюди і жіночий символ – верби, уособлення таємничої сили жінки, плодючості й материнства. Це дерево пов'язане з водою, отже, символізує здоров'я й життя. [1, 133]. Наведемо приклади:

1) *"Тріпоче сокіл сріблом потемнілим
А серце так: ти ж той листок єдиний
На гілці всеземної деревини,
Ти ж тільки частка, лінія одна!
Зумій же чуть, як переходять соки
Крізь дерево плодюче та високе,
Спізнай, яка у цілім глибина!..."*

2) *"Як ліс, як щогли сміливих флотилій..."
"В безкровні жили наші дайте крові
І тіло вбоге сонцем обпалить!
Хай буде синь, хай буде спів сосновий,
І золота мережа верховіть!
Це перший день творіння! Перший розум
І перше слово! Перший квіт і звір!"
Радійте, груди, грозами і морозами,
Людино, людям вір!..."*

У наступному вірші "Вікна говорять" знаходимо рядки імітації коліскової пісні:

"Перше вікно
*Спи, коточку,
Ходять сні,
Тчуть сорочку
З тишини,
Із туманів,
Із лісків,
Хтось поранив
А не вбив.
Спи, прокляте, спи!
Я б пішла в степи,*

*Я б метелицею віяла,
Я б тебе й себе розвіяла –
В сповиточку –
Спи, синочку..."*

Далі в цьому ж вірші присутній образ корабля. Корабель – це і символічна модель світобудови, тобто всесвіту, і символ благополуччя, і засіб мандрювання між світами [6,32].

*"Море, море, рокіт горя,
Посвисти пустель!.. –
Вплива в імлі суворій
Срібний корабель"*

або

"Четверте вікно
*Голубами спалахнули
Срібні кораблі,
Матері в хатах зітхнули,
Моляться землі".*

Як і в давнину моляться не богам, а віддають данину землі, сонцю, стихіям. У творчості М. Рильського з'являються навіть фольклорні порівняння:

1) "Слово про рідну матір"

*"Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах..."*

2) "Сільський сонет"

*І дівчина, обсіпана квітками,
Іде, немов пливе лебедонька в воді..."*

3) "Спинилось літо на порозі"

*Умисться зелене літо
І засміється, як дитя..."*

Є ще дуже багато образів у творчості М. Рильського, на які хотілося б звернути увагу: небо, береза, клен, дорога, поле, дуб, короп золотий, сокіл, земля, річка, дим, гілка, вітер, поріг, вітер, колиска, вікна, зорі, дощ, віщий птах, очі, цілюща вода, сон, ключ – але це потребує ширшого дослідження.

Отже, деякі образи М. Рильського позначені традиційним символізмом, вони включаються в новий історичний контекст, отримуючи в ньому інше осмислення. Багато віршів поета перегакуються з народними піснями.

Зазначимо також, що потужним джерелом виразливо-зображальних засобів є українська народнорозмовна мова. Саме через переосмислення традиційних образів фольклоризм М. Рильського має свій неповторний вияв. Це є авторським відображенням ідейно-естетичних засад поетичних творів.

Саме простота й точність відображених поетичних образів змушує кожного читача поезії М. Рильського відчувати авторський настрій, відтворювати у своїй уяві красу рідної природи, українських пейзажів такими, якими їх бачив автор.

1. Агапкина Т. А., Виноградова Л. Н., Гура А. В. Славянские древности в 5 томах. Т. 2. – К.-М., 1999. – 697 с. 2. Бойко В. Г. Поетичне слово народу і літературний процес. – К.: Наукова думка, 1965. – 336 с. 3. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. – К., 1987. – 225 с. 4. Рильський М. Збірник творів: У 20-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 354 с. 5. Русин М.Ю. Фольклор: Традиції і сучасність. – К., 1991. – 103 с. 6. Таланчук О. М. 100 найвідоміших образів української міфології. – К., 2006. – 460 с. 7. <http://proridne.com/content/книги/Сторінки%20з%20історії%20української%20фольклористики/Народна%20творчість%20в%20полі%20поетичних%20та%20наукових%20інтересів%20Максима%20Рильського.html>

*Ю.І. Ковалів, д-р філол. наук, проф.,
Інститут філології КНУ імені Траса Шевченка*

АПОЛОГІЯ ГЕДОНІЗМУ В ЛІРИЦІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Розкрито поетику вітальності М. Рильського в період "неокласики".

Ключові слова: "неокласика", гедонізм, вітальність, натурфілософія.

В статтє раскрыта поэтика витальности М. Рильского в период "неоклассики".

Ключевые слова: "неоклассика", гедонизм, витальность, натурфилософия.

The article revealed the vitality of the poetics of M. Rylsky during the "neoclassical" period.

Keywords: "neoclassics", hedonism, vitality, natural philosophy.

Найпродуктивнішим серед "неокласиків" у 20-ті рр. був М. Рильський, світогляд якого формувався в інтелектуальному середовищі Рильських, у якому зберігалися традиції громадянства та циркулювали ідеї культури й літератури XIX – початку XX ст., родини Лисенків, київської приватної гімназії В. Науменка. Перу поета належали збірки "Під осінніми зорями" (1918, 1926), "Синя далечинь" (1925), "Крізь бурю й сніг" (1925), "Тринадцята весна" (1926), "Де сходяться дороги" (1929), "Гомін і відгомін" (1929). Він привертая увагу сучасників "самостійним світоглядом", бездоганною формою віршування, сприймався серед інших поетів "явищем неабияким" [7, 626]. Для його лірики, відсвіченої відверто пантеїстичними, сквородинськими рисами, подеколи перемежованими гедоністичною стихією, а головне – розбудованої на високих морально-етичних принципах художньої свідомості були неприйнятні будь-які агресивні інтонації, бо вони суперечили погідному настрою автора, який прагнув гармонії, був переконаний, що на високе мистецтво "Аполлон благословив, / А всі земні діла і всі пороки / На тому березі лишив". Душа поета, спізнавши радість єдності з довкіллям та з вічними неперепутними цінностями, ступила за радянської доби на характерний для українства шлях "прихованості", заглиблення в надійні архетипи етичного, натурфілософського змісту, тому в його ліриці – "ані пари з уст про бурхливі події, про революцію, ні жоднісінького натяку на якісь бурі, що прошуміли, але не одшуміли над автором" [7, 626], який зізнавався:

Ходи собі шумливими шляхами,

Гукай, кричи, роби акторські жести.

А я б хотів у тиші, над вудками

Своє життя непроданим донести.